Fridus Steijlen

Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten

De geschiedenis van Molukkers in Nederland is in meerdere opzichten bijzonder.[1] De meerderheid van de 12.500 Molukkers die naar Nederland kwamen, kwam in 1951 binnen enkele maanden naar Nederland. Zij kwamen als militairen van het koloniale leger, dus werknemers van de Nederlandse overheid, uit de voormalige kolonie om slechts tijdelijk te blijven en werden direct na aankomst statusloze ballingen. Pas na drie decennia veranderde hun positie van balling in die van migrant. Het tijdelijke verblijf, de statusloosheid en de rolwisseling naar migrant werden gereflecteerd in hun sociaaleconomische positie. De geschiedenis van Molukkers ontwikkelde zich via geïsoleerde woonoorden en later speciale woonwijken, naar gewelddadige confrontaties tot uiteindelijk een gezamenlijke overeenkomst waarin Molukkers en de Nederlandse overheid afspraken om de sociaaleconomische situatie van Molukkers te verbeteren in ruil voor het sluiten van, voor de Nederlandse overheid, pijnlijke dossiers.

De overkomst en wat daaraan vooraf ging

Verreweg de meeste Molukkers kwamen in de maanden maart tot en met juli 1951 naar Nederland.[2] Dat waren 3500 militairen met hun gezinnen, een groep van ongeveer zeventig Molukkers die dienden bij de Koninklijke Marine, ruim dertig politierekruten en een groepje burgers. De reden voor hun overkomst lag in complexe politieke ontwikkelingen in Indonesië, gecombineerd met het feit dat de Nederlandse overheid een

verantwoordelijkheid had jegens deze Molukse militairen. In Nederland was toen al een kleine groep Molukse studenten aanwezig en een enkele Molukker die hier werkte.

Wat was het geval? Gedurende de koloniale periode was het Nederlandse koloniale bewind steeds meer gebruik gaan maken van Molukkers als 'handlanger' in de controle van Nederlands-Indië. Dat gebeurde onder andere door Molukkers in te zetten in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL). De relatie tussen 'Nederland' en de Molukkers ging al ver terug. Het waren de kostbare specerijen kruidnagel en nootmuskaat, die alleen op de Molukken groeiden, die Hollanders er toe hadden aangezet om rond 1600 naar deze regio af te reizen. Dat gebeurde door de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), die daar een handelsmonopolie afdwong. Dat handelsmonopolie was het begin van het Nederlands koloniale project in de Indonesische archipel. In de tweede helft van de achttiende eeuw verslapte de aandacht voor de Molukken, omdat het de Fransen was gelukt om in hun koloniën ook kruidnagels te telen. De belangstelling voor de Molukken keerde een kleine eeuw later terug toen het koloniale gouvernement behoefte had aan inheemse soldaten voor de expansie van haar koloniale macht in de archipel. Zo vocht het KNIL tussen 1873 en 1913 op Bali, in Zuid Celebes, Zuid Sumatra, Lombok en vooral in Atjeh, de noordelijkste regio van Sumatra. Molukkers werden gezien als een 'krijgshaftig volk', en het KNIL wilde met name christelijke Molukkers rekruteren omdat zij, mede vanwege het geloof, werden gezien als loyale bondgenoten. Om de Molukkers, die niet echt stonden te wachten om in dienst te treden, over te halen toch te tekenen werden hen allerlei privileges geboden, en dit met succes.[3]

Twee dagen na de capitulatie van Japan, die als bondgenoot van Duitsland in Azië onder andere Nederlands-Indië had bezet, riepen op 17 augustus 1945 Indonesische nationalistische leiders de Indonesische onafhankelijkheid uit. Nederland accepteerde die proclamatie niet en probeerde haar gezag door middel van geweld te herstellen. Naast het KNIL dat weer werd gemobiliseerd, werden 150.000 militairen vanuit Nederland naar Indonesië gestuurd. In het KNIL, aan Nederlandse zijde, vocht een grote groep Molukkers. Overigens vochten ook aan de kant van de Indonesische nationalisten Molukkers. Ondanks het militaire geweld moest Nederland bakzeil halen en erkende het de onafhankelijkheid van Indonesië met een overdacht van de soevereiniteit in december 1949 aan een Verenigde Staten van Indonesië. De Republiek Indonesië die in 1945 was uitgeroepen was één van de deelstaten. De federale structuur was het resultaat

van onderhandelingen tussen Nederland en Indonesische leiders, en werd door deze laatsten als opgedrongen beschouwd. Vrij snel al, in januari 1950, begon de federale structuur in elkaar te zakken doordat deelstaten zich bij de Republiek Indonesië aansloten. Het was duidelijk dat op korte termijn alleen nog een Republiek Indonesië over zou blijven. In een reactie op de ontmanteling van de federatie werd op 25 april 1950 op de Molukken een onafhankelijke Republiek der Zuid Molukken (RMS) uitgeroepen. De Molukse intellectuelen daar, gesteund door reeds afgezwaaide Molukse KNIL militairen (het KNIL was met de dekolonisatie uiteraard overbodig geworden), waren bang dat zij in een eenheidsstaat de rekening voor hun steun aan de Nederlandse koloniale macht gepresenteerd zouden krijgen.

1: Inschrijving voor vertrek naar Nederland; Stichting Moluks Historisch Museum/coll. C.J. Worung

Op het moment van de RMS-proclamatie waren op Java nog een kleine vierduizend Molukse KNIL militairen in afwachting van hun ontslag uit militaire dienst en terugzending naar de Molukken. De gebeurtenissen op de Molukken zetten daar een streep door. Om begrijpelijke redenen steunden deze militairen de RMS-proclamatie, zij zaten immers in dezelfde situatie als de mensen achter de RMS en wilden zo snel mogelijk naar de Molukken om de RMS te steunen. De Indonesische en de Nederlandse overheid zagen daar weinig in, omdat dat de RMS-beweging alleen maar zou versterken. De Nederlandse overheid was nog verantwoordelijk voor de Molukkers totdat zij formeel uit dienst waren getreden. Omdat de Molukse militairen niet op Indonesisch grondgebied wilden demobiliseren en Nederland zijn oude bondgenoten niet aan hun lot kon overlaten, ontstond een impasse. De enige uitweg was uiteindelijk een tijdelijke opzending naar Nederland.[4] Een eerste transport met Molukse militairen en hun families arriveerde op 21 maart 1951 in Rotterdam.

Gesegregeerde huisvesting en volledige verzorging

In Nederland aangekomen werden de militairen uit militaire dienst ontslagen, waarmee ze van de ene op de andere dag statusloze burgers werden.[5] De Molukkers accepteerden het ontslag niet zomaar en daagden de Nederlandse staat voor de militaire ambtenarenrechter. In eerste instantie oordeelde de rechter dat het ontslag onrechtmatig was. Dit vonnis werd in hoger beroep ongeldig verklaard omdat de Centrale Raad van Beroep van mening was dat de ambtenarenrechter niet bevoegd was in deze zaak te oordelen en dat de Molukkers naar de civiele rechter hadden moeten stappen. De Nederlandse staat was wel even erg bang geweest de Molukkers opnieuw in dienst te moeten nemen.[6] Voor alle zekerheid waren er overzichten gemaakt van wie met welke rang zich waar bevond en lagen er dagorders klaar om de Molukkers in de landmacht op te nemen. Deze dagorders konden dankzij de uitspraak van de CRvB in de la blijven. De Molukkers op hun beurt zagen uiteindelijk af van een gang naar de civiele rechter omdat de Molukse belangenorganisaties bang waren dat dit de positie van de RMS zou ondergraven.

Omdat het de bedoeling was dat ze slechts tijdelijk in Nederland zouden blijven, zowel Molukkers als de Nederlandse overheid hadden het over zes maanden, werden de Molukse gezinnen in woonoorden opgevangen. Deze woonoorden – onder andere voormalige barakkenkampen van de

Dienst Uitvoerende Werken (DUW), kloosters en concentratiekampen – lagen veelal afgelegen. In de woonoorden kregen de Molukkers volledige verzorging. Dat wil zeggen: eten uit een centrale keuken, kolen uit een centraal magazijn, bonnen voor kleding en zakgeld voor versnaperingen en kleine dingen.

De organisatie en aansturing van de Molukse woonoorden kwam in handen van het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ), dat onder het Ministerie van Maatschappelijk Werk viel. De organisatie in de Molukse woonoorden was geënt op de vroegere organisatie van de DUW-kampen. Er werden Nederlandse kampbeheerders en sociaal werkers aangesteld en er kwam per kamp een kampraad waarvan de leden door de Molukse bewoners werden gekozen. Deze kampraden waren weliswaar opgezet door de Nederlandse overheid, ze sloten zich echter aan bij de landelijk opererende Molukse belangenorganisaties die vrij snel na de aankomst van de Molukkers ontstonden. Door die verbintenis met landelijke Molukse organisaties raakten alle Molukse woonoorden aan elkaar verbonden. Het CAZ zag de kampraden als doorgeefluik van haar beleid, maar in de praktijk werden het lokale vertegenwoordigers van de Molukse kampbewoners die bovendien werden gesteund door landelijke organisaties.[7] In de woonoorden ontstonden verschillende Molukse instituties. Zo werd door enkele Molukse dominees een eigen Moluks Evangelische Kerk, de *Geredja Indjili Maluku*, opgericht,[8] waardoor in de woonoorden eigen kerken met kerkraden en kerkkoren ontstonden. Ook werden er sportclubs opgericht en ontstonden zogenaamde dorpsverenigingen. In deze *kumpulans*, zoals deze dorpsverenigingen werden genoemd, organiseerde men zich op basis van het dorp van oorsprong. De *kumpulans* konden bij belangrijke gebeurtenissen als bruiloften of begrafenissen de dorpen vertegenwoordigen.[9]

In de grote woonoorden ontstonden baantjes in de keuken, om onderhoud te plegen, en in de grote kampen kwam zelfs een ziekenzaal met benodigd personeel. Het waren er echter veel te weinig om alle Molukkers in de kampen werk te geven. Hoewel het de Molukkers niet verboden was om te werken, werd het ook niet gestimuleerd, het werd eerder ontmoedigd door het Rijksarbeidsbureau.[10] Dat nam niet weg dat Molukkers al snel aan het werk gingen bij boeren in de omgeving van de kampen. In de woonoorden organiseerde het CAZ intussen allerlei cursussen, waarbij men ervan uitging dat de inhoud bruikbaar moest zijn voor als de Molukkers zouden terugkeren naar de Molukken.

2: Huwelijk in kamp Schattenberg; Stichting Moluks Historisch Museum

In de grootste woonoorden kwamen eigen lagere scholen, terwijl de kinderen uit de kleinere woonoorden direct naar Nederlandse scholen gingen. Omdat de schoolgang van de kinderen onder verantwoordelijkheid van het CAZ viel, hadden de meeste ouders daar geen zeggenschap meer over. Het CAZ bepaalde naar welk vervolgonderwijs kinderen mochten. Bijna altijd was dat: jongens naar de lagere technische school en meisjes naar de huishoudschool. De inspecteurs van het CAZ beoordeelden de rapporten en konden besluiten dat een kind van school moest omdat het in hun ogen onvoldoende presteerde. De bevoogdende houding van het CAZ ten overstaan van de Molukkers in de woonoorden strekte veel verder dan de schoolgang van de kinderen. Gedeeltelijk was dat het gevolg van de logistieke organisatie. Als bijvoorbeeld iemand bij familie of bekenden in een ander kamp op bezoek wilde gaan moest men toestemming vragen aan de beheerder. En die in verband met de hoeveelheid te koken eten zich afmelden bij de 'eigen' keuken en in aanmelden bij de keuken van het kamp waar men op bezoek ging.[11] Hoewel praktisch noodzakelijk, gaf het een gevoel van paternalisme. De bevoogding was echter niet altijd noodzakelijk. Maatschappelijk werkers van het CAZ bemoeiden zich met van alles en nog

wat in de gezinnen; er zijn verhalen bekend dat de maatschappelijk werker van het CAZ bij het bevolkingsregister ging controleren of een jonge vader de geboorteaangifte wel goed had gedaan.[12]

Omdat steeds meer Molukkers gingen werken voerde het CAZ in 1954 de zogenaamde 60%-regeling in. Dit hield in dat iedereen die werkte 60% van zijn of haar loon moest afstaan als vergoeding voor de centrale verzorging die de Molukkers kregen. Deze regeling leidde tot veel onvrede onder de Molukkers, omdat zij van mening waren dat de Nederlandse regering hen naar Nederland had gehaald en dus ook volledig verantwoordelijk was voor hun welzijn, zoals dat ook eerder in de kazernes in Nederlands-Indië het geval was geweest. Men probeerde de regeling te ontduiken door in ploegen te gaan werken waardoor controle moeilijk werd. De CAZ-ambtenaren die verantwoordelijk waren voor de uitkering van zakgeld en andere zaken waren nu ook verantwoordelijk voor de inning van de 60%, dat regelmatig tot conflicten tussen Molukkers en ambtenaren van het CAZ leidde.

De 60%-regeling werd in 1956 vervangen door een Zelfzorgregeling. Met de Zelfzorg zou een einde moeten komen aan de conflicten over de 60%-regeling en zouden werkende en werkloze Molukkers gelijkgetrokken worden. Molukkers werden geacht voortaan zelf te koken, zelf kolen aan te schaffen en energie te betalen. Uitgangspunt was dat men werk zou hebben of gaan zoeken. Mocht dat niet lukken dan kon men een bijstandsuitkering aanvragen. Hoewel al veel Molukkers werkten en ook al zelf (gedeeltelijk) kookten, omdat men het eten uit de centrale keuken niet altijd even lekker vond, riep de invoering van de Zelfzorgregeling heftige protesten op. Deze waren vooral politiek ingegeven: Molukkers zagen de nieuwe regeling als een nieuwe stap van de Nederlandse overheid om zich te onttrekken aan haar verantwoordelijkheid jegens de Molukse ex-KNIL militairen. In het Molukse woonoord in Westkapelle kwam het tot een heus treffen met de politie nadat Molukkers enkele keren proletarisch waren gaan winkelen in het dorp en na medeneming van spullen de winkelier adviseerden de rekening maar naar de koningin te sturen.[13]

Naar de wijk

Eind jaren vijftig gingen zowel Molukkers als de Nederlandse overheid er nog steeds vanuit dat Molukkers tijdelijk in Nederland waren. Over de vraag hoe de Molukkers weer naar de Molukken terug zouden gaan en wie

dat zou moeten regelen, werd niet nagedacht. Dat was ook erg ingewikkeld omdat de relatie tussen Nederland en Indonesië, een noodzakelijke partner voor een oplossing, in de loop van de jaren vijftig behoorlijk verstoord was geraakt. De reden daarvoor was dat het westelijke deel van Nieuw-Guinea, vlak bij de Molukken, nog steeds een Nederlandse kolonie was. Nederlands-Nieuw-Guinea was door Nederland buiten de dekolonisatie gehouden met als argument dat dat deel van Nederlands-Indië pas laat was gekoloniseerd en Nederland daar nog een verplichting had om de bevolking 'op te heffen in de vaart der volkeren'. Voor Indonesië was dit een doorn in het oog: het uitgangspunt van de nationalisten was altijd geweest dat heel Nederlands-Indië tot de Republiek Indonesië behoorde. Voor hen was de dekolonisatie dus nog niet af. In 1957 leidde het dispuut over Nieuw-Guinea tot de uitwijzing van alle Nederlanders uit Indonesië, en de nationalisatie van Nederlandse bedrijven.[14]

Eind jaren vijftig groeide ook het besef dat de leefomstandigheden van de Molukkers in de woonoorden eigenlijk onder de maat waren. De woonoorden waren te ver verwijderd van werkgelegenheid, sociaal geïsoleerd en eigenlijk ook niet ingericht voor een dergelijk lang verblijf in zomer en winter. Binnen het CAZ ontstond het idee om de Molukkers over te brengen naar speciaal te bouwen wijken. De commissie Verwey-Jonker, die eind jaren vijftig voor het Ministerie van Maatschappelijk Werk onderzoek deed naar de positie van de Molukkers, adviseerde ook om speciale wijken te bouwen, vlakbij werkgelegenheid.[15] De commissie had nog een ander argument voor de overgang naar wijken: ze wilde op die manier de machtspositie van de belangenorganisaties en kampraden doorbreken. Vreemd genoeg stelde ze wel voor de Molukkers groepsgewijs te blijven huisvesten en in plaats van de kampraden wijkraden in te stellen. Daarmee bleven de instituties die het in de woonoorden voor het zeggen hadden ook in de wijken bestaan.

De overgang naar de wijken ging niet overal geruisloos. Er waren groepen Molukkers die het er niet mee eens waren. Daarbij speelden zowel politieke als materiële argumenten. Zo zagen zij de overgang naar de wijken als een poging van de overheid om onder haar verantwoordelijkheid jegens de Molukkers te komen. Die verantwoordelijkheid was om de Molukkers terug te brengen naar een vrije Molukse republiek. Bovendien zouden ze in de wijken meer huur moeten gaan betalen. Andere groepen Molukkers hadden die bezwaren niet en waren juist voor de overgang. Het overgangsproces duurde tot in de jaren zeventig. Dat kwam ten eerste omdat er in zestig

gemeenten speciale wijken moesten worden gebouwd en niet alle gemeenten op Molukse wijken zaten te wachten. Maar ook het verzet tegen de overgang zorgde ervoor dat het proces langzaam verliep.[16]

Eén woonoord is uiteindelijk gedeeltelijk blijven bestaan. Dat is het woonoord Lunetten in Vught, waar de oude houten barakken in de jaren negentig wel plaats hebben gemaakt voor stenen huizen. Voor de meeste Molukkers was de overgang naar de wijk groot, zeker voor diegenen die in grote woonoorden, zoals Schattenberg in Drenthe, hadden gewoond. Jongeren van toen vertelden wel over de indruk die de nieuwe grote, want twee verdiepingen, huizen van steen op hen maakten. Sommige jonge Molukkers gingen zich op dat moment pas realiseren dat zij niet op de Molukken waren, maar het woonoord hadden beschouwd als thuis, als de Molukken.

Op huisvestingsgebied waren Molukkers er in de wijken op vooruit gegaan. Dat kon niet worden gezegd van hun positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Dat lag niet meer aan de vooringenomenheid van het CAZ, die was namelijk per 1970 opgeheven. Ervoor in de plaats kwam de afdeling Molukkers op het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM), de opvolger van het ministerie van Maatschappelijk Werk. De belangrijkste verklaring voor achterstanden op het gebied van onderwijs en arbeid lag in de combinatie van 'desinteresse' aan Molukse kant en een groeiende afwijzing aan Nederlandse kant. In de jaren zestig en zeventig domineerde voor de meeste Molukkers het RMS-ideaal in combinatie met de gedachte dat men slechts tijdelijk in Nederland verbleef. Voor hun gevoel lag hun toekomst niet in Nederland, maar in de nog te verwezenlijken RMS. Het had voor veel van de jongeren geen zin om een vervolgopleiding te volgen of veel energie te steken in een carrière; men zou hier immers toch niet blijven. Die desinteresse in onderwijs en arbeid werd nog eens versterkt door sociale druk van de groep, want Molukkers vormden ondanks de verhuizing naar de wijken nog steeds een besloten en relatief geïsoleerde bevolkingsgroep. Daarbij kwam dat Molukkers te maken kregen met discriminatie op de arbeidsmarkt.

Radicalisering en relatie met Nederlandse samenleving

In de jaren zestig werden tweede generatie Molukkers actief binnen de RMS-strijd. Zij wilden een andere, radicalere aanpak dan hun ouders die voornamelijk hadden geprotesteerd en geld ingezameld. Onder de tweede

generatie vond een radicaliseringsproces plaats. Een belangrijk scharnierpunt in die radicalisering was de komst van de weduwe van de RMS-president mr.dr. Chris Soumokil naar Nederland in 1966. Soumokil was in 1950, nadat Indonesische troepen de Molukken waren binnengevallen om de RMS neer te slaan, met een deel van de RMS-beweging naar de binnenlanden van het eiland Ceram gevlucht. Daar had hij de RMS geleid totdat hij in 1963 werd gearresteerd om vervolgens in 1966 door de Indonesische machthebbers te worden geëxecuteerd. De komst van Nonja Soumokil, de weduwe van de president, en haar zoontje naar Nederland, zette een groepje Molukse jongeren uit Moordrecht ertoe aan om een brandbom in het Indonesische consulaat in Den Haag te gooien. Deze poging tot brandstichting was de eerste gewelddadige actief van de radicaliserende tweede generatie. Voor deze generatie was het niet belangrijk om onderwijs te volgen of werk te vinden, iets te doen voor de RMS-strijd was veel belangrijker.

De volgende gewelddadige actie kwam in 1970. Na de aankondiging dat de Indonesische president Suharto Nederland zou bezoeken, besloten Molukse jongeren om hem een 'warm' welkom voor te bereiden. Dit werd een bezetting van de residentie van de Indonesische ambassadeur in Wassenaar door drieëndertig Molukse jongeren op 30 augustus. Daarbij kwam een Nederlandse politieagent om het leven. Dezelfde dag nog gaven de jongeren zich over nadat was beloofd dat de Nederlandse regering zou praten met Molukse leiders. Ir. Manusama die Soumokil was opgevolgd als president van de RMS in ballingschap, zou daarbij aanwezig zijn.[17]

Na de 'actie Wassenaar' volgden in de midden jaren zeventig nog vijf gewelddadige acties. In 1975 een treinkaping bij Wijster, twee dagen later gevolgd door een gijzeling in het Indonesische consulaat in Amsterdam, in 1977 een treinkaping bij de Punt gecombineerd met een gijzeling van kinderen en onderwijzers op een lagere school in Bovensmilde en als laatste in 1978 een gijzelingsactie in het provinciehuis in Assen. In 1975 gaven de actievoerders zich uiteindelijk over. Er waren toen al wel vier doden onder de gegijzelden gevallen. In 1977 maakten het leger en de politie na twee en een halve week met geweld een einde aan de gijzelingen, waarbij zes kapers en twee gegijzelden omkwamen, de kinderen waren al na een paar dagen vrijgelaten. Bij de actie in 1978 werd nog sneller ingegrepen, die duurde maar 48 uur. Ook hier waren twee doden te betreuren.[18]

Terwijl een deel van de tweede generatie radicaliseerde, begonnen anderen zich af te vragen of het wel de juiste weg was. Dat resulteerde eind

jaren zeventig, begin jaren tachtig in een heroriëntatie van Molukkers op hun positie in Nederland en hun relatie met de Molukken. In dat proces speelde mee dat Molukkers vanaf het midden van de jaren zeventig steeds vaker de Molukken bezochten en zodoende hun relatie met de familie en dorpen van oorsprong opnieuw konden vorm geven. In de richting van de Molukken zagen steeds meer Molukkers dat zij ook zonder definitief terug te gaan een bijdrage aan de ontwikkelingen daar konden leveren. Wat betreft de situatie in Nederland begon men zich binnen de Molukse gemeenschap bewust te worden van ernstige sociaaleconomische problemen: achterstand in het onderwijs en op de arbeidsmarkt en een groeiend harddrugsprobleem.[19] Men realiseerde zich dat die problemen moesten worden aangepakt, anders zou de gemeenschap van binnenuit worden ondergraven. Dat de sociale problematiek onder Molukse jongeren uit de hand begon te lopen, had te maken met de al eerder genoemde discriminatie op de arbeidsmarkt. Het had er ook mee te maken dat bijvoorbeeld Molukse druggebruikers geen aansluiting vonden bij algemene instellingen, omdat deze Nederlandse instellingen geen zicht hadden op, en geen begrip hadden voor, de Molukse cultuur en Molukse gebruiken.[20]

Met de heroriëntatie verdween dus de overtuiging dat de toekomst van Molukkers niet in Nederland, maar op de Molukken lag; die toekomst lag (ook) in Nederland. Als men het over het RMS-ideaal, dan ging het in eerste instantie om de vrijheid en toekomst van de familie op de Molukken. De positie van Molukkers veranderde daarmee van balling in migrant.[21]

Achterstanden inhalen

Goed beschouwd werden Molukkers dus pas dertig jaar na aankomst migrant en kon het integratieproces daarna pas echt op gang komen. Ze hadden toen, zoals we al zagen, een behoorlijk sociaaleconomische achterstand opgelopen. Volgens Justus Veenman, die langdurig onderzoek deed naar de arbeids- en onderwijspositie van Molukkers, was de werkloosheid onder Molukkers begin jaren tachtig met 40% twee en een half keer zo hoog dan onder Nederlanders. Onder Molukse jongeren werden in enkele gemeenten zelfs uitschieters tot 70% jeugdwerkloosheid gemeten. De overgrote meerderheid, 85%, had een mavo diploma of lager.[22] Een deel van die lager geschoolde Molukse jongeren koos voor tweedekansonderwijs, bijvoorbeeld op sociale academies, omdat zij werk vonden binnen Molukse welzijnsinitiatieven.

Omdat er na de oplevering van de Molukse woonwijken geen nieuwe woningen meer aan de wijken werden toegevoegd, waren steeds meer Molukkers gedwongen om zich buiten de wijk te vestigen. Bijvoorbeeld als ze gingen trouwen. Ook verlieten Molukkers de Molukse wijken om in grote steden werk te zoeken of vanwege scholing. De woningen in de wijken zelf, vaak Rijkseigendom, verslechterden omdat ze slecht werden onderhouden. Toen Molukkers hiertegen protesteerden en huur weigerden te betalen kwam het tot nieuwe confrontaties. In Capelle aan den IJssel bijvoorbeeld, kwam het in 1984 tot ernstige rellen omdat Molukse wijkbewoners probeerden de uithuiszetting van een huurweigeraar te voorkomen.

In hun pleidooien tegen de huisuitzetting wezen Molukkers steevast op de speciale verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid als voormalige werkgevers van de Molukse KNIL-militairen. Het huisvestingsconflict kreeg daardoor dezelfde politieke lading als bijvoorbeeld het verzet tegen de invoering van de Zelfzorg regeling in 1956. Dit argument van 'ex-KNIL-rechten' zette de Nederlandse overheid moreel onder druk, omdat het wees op de speciale relatie die er ooit in de koloniale periode was tussen Molukkers en Nederland en de verschillende pijnpunten die in de loop van het Molukse verblijf in Nederland waren ontstaan: te beginnen bij het ontslag uit dienst waar in het begin al de relatie tussen Molukkers en de Nederlandse overheid was ontspoord.

De huisvestingsproblematiek opende echter ook de deur naar een verbetering van de positie van Molukkers. Terwijl aan de ene kant de Nederlandse overheid openstond om een overeenkomst met Molukkers te sluiten, realiseerden enkele Molukse voorlieden zich dat de kracht van het 'ex-KNIL-argument' snel zou kunnen inboeten. Daarvoor waren twee redenen. Ten eerste was de eerste generatie oud aan het worden en zou langzaam gaan verdwijnen. Ten tweede was de Nederlandse overheid bezig om haar beleid jegens etnische minderheden om te buigen. Van een doelgroepenbeleid wilde men naar een algemeen beleid. Om zoveel mogelijk uit deze situatie te halen onderhandelden deze Molukse voorlieden met de Nederlandse regering over genoegdoening voor de eerste generatie en sociaaleconomische projecten voor de Molukse gemeenschap in ruil voor hulp bij het oplossen van de huisvestingsproblematiek.

Deze onderhandelingen leidden tot een gezamenlijke verklaring, ook wel de Lubbers-Metiary overeenkomst genoemd, naar premier Ruud Lubbers en voorzitter van de grootste Molukse belangenorganisatie in Nederland dominee Metiary.[23] In deze historische overeenkomst werd geregeld dat

alle eerste generatie Molukkers een erepenning en een jaarlijkse uitkering kregen als dank voor hun inzet voor Nederland. Daarnaast kwam er geld om de huizen in Molukse wijken te renoveren die daarna in particuliere handen zouden overgaan. Er kwam geld om de Molukse kerken in de wijken op te knappen, er zou een Moluks Historisch Museum worden ingericht en er werd een project opgezet om iets te doen aan de werkloosheid onder Molukse jongeren. Voor dit laatste zouden duizend Molukse jongeren aan een baan worden geholpen via een duizend banenplan. In ruil daarvoor beloofden de Molukse partners dat zij zouden helpen het huisvestingsprobleem op te lossen en zou hiermee het KNIL-hoofdstuk worden gesloten. Met die gezamenlijke verklaring kwam dus ook een definitief einde aan de, uit de koloniale periode stammende, speciale relatie tussen Molukkers en de Nederlandse overheid.

3: Confrontatie in Capelle aan den IJssel; Stichting Moluks Historisch Museum/O. Tatipikalawan

De gezamenlijke verklaring was het startschot voor een versnelde integratie van Molukkers in Nederland. De huisvestingssituatie verbeterde, net als de positie op de arbeidsmarkt en in het onderwijs. Niet dat daarmee alle achterstanden snel waren ingelopen. Veenman constateerde in 2001 dat de positie van de derde generatie vergeleken met de vooruitgang van de tweede generatie iets was teruggelopen. Voor een deel had dat ermee

te maken dat op scholen Molukse leerlingen naar te laag vervolgonderwijs werden verwezen en omdat Molukse jongeren niet altijd zin hadden in de Nederlandse competitiedrang.[24]

Deze verklaring suggereerde iets van een cultuurclash: dat Molukse jongeren zich niet in de Nederlandse competitieve cultuur thuis voelen. Dat was niet echt het geval. Er was voor sommige jongeren eerder sprake van een groepsdruk om dezelfde keuzes te maken als andere Molukse jongeren. Belangrijker was het gevoel van desillusie ten opzichte van de Nederlandse samenleving nadat op de Molukken in 1999 een burgeroorlog was uitgebroken. Molukse jongeren maakten zich zorgen over wat daar gebeurde en vroegen daarvoor aandacht. De Nederlandse reactie was min of meer afwijzend: waarom zouden ze zich druk maken over de Molukken, ze waren toch in Nederland geboren? Voor Molukkers, die onder andere op basis van hun achternaam exact kunnen achterhalen uit welk dorp ze kwamen en die in dorpsverenigingen met die dorpen verbonden waren gebleven, was dat een klap in het gezicht. Waarom zouden ze lid blijven van politieke partijen en vakbonden als die Nederlandse samenleving hen niet serieus nam in hun bezorgdheid? De vragen die Molukkers stelden rond de burgeroorlog op de Molukken zeiden vooral iets over hun integratie in Nederland, zij voelden zich juist ook deel van de Nederlandse gemeenschap en wilden daar graag solidariteit voor terug.[25] De terugslag op sociaaleconomisch gebied die Veenman had waargenomen werd in de eerste jaren van de vorige eeuw langzaam ingelopen. Dat bleek uit nieuwe onderzoeken in 2006 waarin een aantal van de resultaten voorzichtig positiever waren.[26]

Afsluitend

De (sociaaleconomische) geschiedenis van Molukkers in Nederland is een geschiedenis van uitersten. De Molukkers kwamen naar Nederland, omdat zij werden gezien als de meest betrouwbare steunpilaren van Nederland in de voormalige kolonie Nederlands-Indië. Maar direct na aankomst ontspoorde de 'intense' relatie wanneer de Molukkers, tegen hun verwachting in, uit het leger werden ontslagen. Het tijdelijk verblijf, dat ooit slechts zes maanden zou duren, kenmerkte zich voor de Molukkers door een zich van zijn verantwoordelijkheid terugtrekkende Nederlandse overheid. Naast de ontslagkwestie van de eerste generatie kwam ook de tweede generatie in conflict met de Nederlandse samenleving. Tegen de achtergrond van een slechter wordende relatie tussen Molukkers en de Nederlandse overheid en

samenleving, verslechterde ook de sociaaleconomische positie van Molukkers. Voor Molukkers was dat in eerste instantie geen probleem. Zij waren niet van plan om te blijven en de RMS-strijd ging voor. Het werd wel een probleem toen Molukkers zich eind jaren zeventig heroriënteerden op hun positie in Nederland en hun relatie met de Molukken. Het 'tijdelijke' verblijf duurde toen echter al bijna dertig jaar. Nieuwe confrontaties in de eerste helft van de jaren tachtig openden opnieuw het Molukse hoofdpijndossier voor de Nederlandse regering. Dat tweede generatie Molukkers weer over 'ex-KNIL-rechten' begonnen was de opmaat voor een gezamenlijke verklaring van Molukkers en de Nederlandse overheid om het verleden achter zich te laten en vooruit te gaan. Dit was een kenterpunt. De handen werden ineengeslagen om de sociaaleconomische problemen onder Molukkers op te lossen, iets dat ook grotendeels lukte. Er is echter nog wat te winnen. De teleurstelling van Molukkers over gebrek aan begrip aan Nederlandse kant ten tijde van de burgeroorlog in 1999 ging niet meer over vroeger. Die ging over het nu: wat wisten en begrepen de Nederlanders van Molukkers en hun relaties met de Molukken en daarmee van 'de Nederlandse geschiedenis'?

Noten

1. Toen Molukkers naar Nederland kwamen sprak men van Ambonezen. In Nederlands-Indië werd de groep naar Ambon, het hoofdeiland van de Molukken genoemd. In Nederland veranderde dat na enige tijd in Zuid-Molukkers, waarmee men in feite aansloot op Zuid-Molukse republiek. Later veranderde dat weer in Molukkers. In dit stuk spreek ik over Molukkers.
2. In 1962 kwam nog een kleinere groep Molukkers naar Nederland. Zij kwamen omdat Nederland via de Verenigde Naties Nederlands-Nieuw-Guinea overdroeg aan Indonesië, waarmee ook een einde kwam aan die laatste kolonie van Nederland in 'de Oost'.
3. Zie ook Ben van Kaam, *Ambon door de eeuwen* (Baarn: In den Toren, 1977) en Fridus Steijlen 'In and Out of Uniform, Moluccan Soldiers in the Dutch Colonial Army,' in *Colonial Soldiers in Europe, 1914-1945*, ed. Eric Storm and Ali Al Tuma (London: Routledge, 2015), 229-247.
4. Er bestaan veel onduidelijkheden over de vraag of er wel of niet een dienstbevel is gegeven voor de overkomst naar Nederland. Molukkers zeggen van wel, terwijl de Nederlandse overheid dit ontkent. Er zijn slechts twee dienstbevelen gevonden die in specifieke omstandigheden zijn gegeven. Verder is er in alle gevallen gedreigd met een dienstbevel als Molukkers weigerden te kiezen uit drie opties: demobilisatie ter plaatse, overgang naar het Indonesische leger of opzending naar Nederland. Vermoedelijk is in meer gevallen wel degelijk mondeling een dienstbevel gegeven, en waar dat niet het geval was, waren de opties die de Molukse militairen kregen eigenlijk geen

van allen acceptabel en was opzending naar Nederland dus ook onder dwang. Zie ook Henk Smeets en Fridus Steijlen, *In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers, 1951-2006* (Amsterdam/Utrecht: Bert Bakker/MHM, 2006), 64-68 en Fridus Steijlen, *RMS van ideaal tot symbool. Moluks Nationalisme in Nederland, 1951-1994* (Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis, 1996), 54-55.

5 Met dit ontslag werd de basis gelegd voor een ernstig verstoorde verhouding tussen Molukkers en de Nederlandse overheid. Molukkers voelden zich als vuilnis aan de straat gezet. Het ontslag werd decennialang gezien als het duidelijkste bewijs dat de Nederlandse overheid niet te vertrouwen was.

6. Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 115.
7. Tamme Wittermans, 'Het begrip communicatie-basis bij de analyse van communicatie-problemen,' *Mens en maatschappij* 30, nr. 6 (1955): 372-389.
8. Bij aankomst was 93% van de Molukkers protestant, 4,5% rooms-katholiek en 2,5% moslim.
9. Tamme Wittermans, 'Functional aspects of 'Pela' among Ambonese refugees,' *Indonesië* 8 (1955): 214-230.
10. Het hoofd van het Rijksarbeidsbureau, de heer Werner, was tegen deelname van Molukkers op de arbeidsmarkt. Omdat Molukkers al volledige verzorging kregen vond hij dat oneerlijke concurrentie. Zie voor een uitgebreide behandeling van deze kwestie: Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 131-141.
11. Steijlen, *RMS van ideaal tot symbool*, 69-70.
12. Interview met W. Munster, 1 juni 1992. Eigen onderzoekarchief.
13. Steijlen, *RMS van ideaal tot symbool*, 93.
14. Naast het conflict over Nieuw-Guinea werden de nationalisaties ook ingegeven door een steeds linksere (antiwesterse) koers van Indonesië. Na de Nederlandse bedrijven kwamen ook Belgische, Engelse, Franse en Amerikaanse bedrijven aan de beurt.
15. Verwey-Jonker (commissie), *Ambonezen in Nederland* (Den haag: Staatsuitgeverij, 1959). De commissie was vernoemd naar haar voorzitter: de sociologe Hilde Verwey-Jonker.
16. Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 183-186 en 252-253.
17. Steijlen, *RMS van Ideaal tot symbool*, 99-116.
18. Steijlen, *RMS van Ideaal tot symbool*, 154-165. In 2014 stond de gewelddadige beëindiging van de acties in 1977 opnieuw in de belangstelling nadat de journalist Jan Beckers in samenwerking met ex-kaper Junus Ririmasse, een rapport had uitgebracht (*Air Mata Kebenaran, Het drama van De Punt*. NP) waarin vraagtekens worden gezet bij het geweld tijdens de ontknoping. In het rapport wordt gesuggereerd dat enkele gijzelnemers min of meer standrechtelijk zijn geëxecuteerd. Kamervragen over dit rapport hebben geleid tot een breed archiefonderzoek naar de gang van zaken als onderligger voor het beantwoorden van deze Kamervragen door de Ministers van Veiligheid en Justitie en van Defensie (*Beëindiging van de gijzeling bij De Punt in 1977. Verslag van een archiefonderzoek* (Den Haag: Staatsuitgeverij, 2014).
19. In 1981 gebruikte 10% van de Molukse jongeren tussen de 18 en 24 jaar heroïne. Dat cijfer was voor Surinaamse jongeren 5% en voor Nederlandse jongeren 0,6%. Fridus Steijlen, *Druggebruik onder en (drug)hulpverlening aan Molukse jongeren* (Wijchen:

Pattimura uitgeverij, 1984), 14.

20. Nederlandse instellingen meenden dat Molukse gebruikers andere problemen met hun gebruik hadden vanwege het 'andere volksaard'. In de hulpverlening liep het vaak mis omdat Nederlandse hulpverleners de Molukse gebruikers niet vertrouwden als deze vanwege verplichtingen binnen de gemeenschap voor meer dagen medicijnen vroegen. Ook Surinaamse druggebruikers hadden te maken met vergelijkbare problemen. Zie Fridus Steijlen, *Druggebruik*, 1984.
21. Zie ook Fridus Steijlen, 'Moluccans in the Netherlands: From exile to migrants,' *Review of Indonesian and Malaysian Affairs* 44, nr. 1 (2010): 143–162.
22. Zie Justus Veenman, *De arbeidsmarktpositie van allochtonen in Nederland, in het bijzonder van Molukkers* (Groningen: Wolters Noordhoff, 1990).
23. Zie over de totstandkoming van deze overeenkomst: Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 302-305.
24. Zie Justus Veenman, *Molukse jongeren in Nederland, Integratie met de rem erop* (Assen: Van Gorcum, 2001).
25. Fridus Steijlen, Kerusuhan. *Het misverstand over de Molukse onrust* (Utrecht: Forum, 2001), 38.
26. Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 352-258.